
УДК 811.27'38'246.2

УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ МОВИ, СТИЛІСТИКИ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

26 листопада 2013 року в Інституті української мови НАН України відбувся круглий стіл «Українська мова в засобах масової комунікації сьогодні». У роботі круглого столу взяли участь співробітники Інституту української мови НАН України, а також викладачі вищих навчальних закладів Києва, Дніпропетровська, Тернополя, Івано-Франківська, Переяслава-Хмельницького.

Обговорення проблем культури мови в сучасних газетно-журнальних публікаціях, у радіо- й телефірах відбувалося під гаслом «Трудно вірить, щоб погану одіж могла носити якась ідея гарна» (Леся Українка).

Директор Інституту доктор філологічних наук, професор **П.Ю. Гриценко** відзначив, що необхідність докладно вивчити питання функціонування української мови в засобах масової комунікації зумовлена тим, що є багато нерозв'язаних проблем, які бачать мовознавці і на які звертають увагу громадяни, урядові установи. Зокрема це питання якості українськомовного продукту в ЗМК. Ейфорія від здобуття Україною незалежності, прагнення свободи слова спричинили перехід від свободи змісту повідомлень до свободи форми. Запанувала ідея вільного поводження з правописом, ігнорування правописного кодексу, стандартів літературності. Тому стоїть завдання протидіяти руйнуванню літературної мови, настанова збереження її динамічної нормативності.

Завдання круглого столу — з'ясування чинників, що впливають на стан української мови в ЗМК, пошук відпові-

© С.О. СОКОЛОВА, С.П. БИБИК, 2014

дей на численні запитання, які ставлять перед нашою інституцією, висунення і спрямування до профільного комітету ВР України пропозицій щодо здійснення ефективної мовної політики.

Перший блок круглого столу «**Засоби масової комунікації і мовна свідомість українця**» (диспутанти — співробітники відділу стилістики та культури мови) вела доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України **С.Я. Єрмоленко**. Зокрема вона відзначила, що «мова засобів масової комунікації — не лише пасивний об'єкт наукових розвідок — лінгвістичних і журналістських, соціологічних, а й активний суб'єкт, який забезпечує важливу суспільну функцію української мови — реалізацію її літературного стандарту, тобто нормованої, з культуромовними традиціями загальноприйнятої мови спілкування». Також наголошено, що «завдяки поширенню, утвердженню в засобах масової комунікації мовного стандарту літературна мова набуває статусу соціально престижного різновиду національної мови. Засоби масової комунікації активно впливають на розширення *тематично-інформаційного простору* української літературної мови й на мовну свідомість телеглядачів, радіослухачів, читачів журналів і газет, тобто на сприймання, розуміння почутого, прочитаного». На ключове дискусійне питання *У чому виявляється мовна свідомість нашого сучасника?* запропоновано таку відповідь: засоби масової комунікації мають культивувати загальноприйнятий динамічний літературний стандарт, впливати на формування естетики усної розмовної літературної мови, мотивувати спілкування з дотриманням жанрово-ситуативних норм. Зауважено, що, на жаль, «сучасна мовна практика рясніє відхиленнями, порушеннями, і причину цього бачимо не лише в проблемі мовної освіти в школі, а й у тому, як функціонує літературна мова в засобах масової комунікації. Це взаємопов'язані й взаємозумовлені процеси: помилки з мовної практики потрапляють у засоби масової комунікації і знову тиражуються в сучасній мовній практиці, бо підсвідомо, автоматично засвоюються слухачами, глядачами, читачами».

Кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник **Т.А. Коць** навела аргументи щодо того, як мова газети відбиває часовий зріз мовної свідомості сучасних українців. Напр., «інформаційний газетний матеріал початку ХХ ст. був покликаний підняти хвилю національно-визвольного руху, утвердити духовні, моральні й християнські ідеали. Часто вживаними в мові преси були такі означення до слова *народ*: *свідомий, культурний, лояльний, освічений, мудрий, поміркований, щирий, гідний, достойний*. Сьогодні ж поняття *людина, народ* набувають негативного забарвлення. У періодиці вживають такі епітети: *заяканий, понівечений, пригнічений, забитий, затоптаний, зрусифікований, обкрадений, зайвий, суржиковий, краплений, мічений, безсилий, безликий*. Надуживання негативно-оцінними мовними засобами впливає і навіть формує відповідну масову свідомість суспільства — суспільства без ідеалів, моральних і духовних цінностей».

У виступі кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника **С.П. Бибик** наголошено на тому, що в сучасних газетах для масового читача багато лексики розмовної сфери вживання. Відзначено, що посилення елементів просторіччя, соціолектів порушує уявлення про стильову норму мови публіцистики, що склалася до 90-х рр. ХХ ст.: на зміну врівноваженому стилю інформування прийшла мода на передавання афективних станів мовців, їхньої розкутості, характерної для побутової ситуації, епатажності.

Окрему увагу звернуто на суржик у сучасному газетно-журнальному повідомленні — слова, словоформи й цілі фрази.

Висновковою була така теза: надміру нелітературних елементів у мові ЗМК не повинно бути. ЗМІ мають дбати не про розхитування, а про усталення літературної норми.

Цю думку підтримала у своєму виступі доктор філологічних наук, професор **Н.М. Сологуб**, яка навела низку прикладів із публікацій у газетах «Україна молода», «Високий замок», «Слово Просвіти», «День», що засвідчують сплутування українського й російського слововживання та утворення суржикових форм. Відзначено, що змінити цю ситуацію може лише дотримання усталених мовних норм. Особливо пильними мають бути редактори, коректори, які працюють з перекладами російських текстів для українськомовних газет.

Кандидат філологічних наук **А.Ю. Пономаренко** на підтвердження цих думок на прикладі приватних оголошень створила своєрідний мовний портрет районної газети «Гребінчин край», що виходить на Полтавщині. Дослідниця потвердила, що помилки в аналізованих текстах оголошень, — типові для сучасних ЗМК: порушення правил граматичного узгодження; порушення лексичних та стилістичних норм тощо. Економлячи на коректорах, редакції пропускають на шпальти такий мовний матеріал, що виразно відбиває комунікативну модель: бажання замінити «російським загальнозрозумілим» словом український нормативний відповідник. Результат — суржикізація мови газети. Дискутант робить висновок, що редакторам газет варто підтримувати тенденцію до поліпшення культури спілкування через друковане слово, зокрема вести постійні культуромовні рубрики на шпальтах ЗМК, публікувати мовні консультації, «адже для мешканців району, які за професійною діяльністю не дотичні до спеціальної літератури та словників, районна газета стає чи не єдиним джерелом інформації про мовну норму».

Продовжуючи дискусію, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник **Г.М. Сюта** зацентувала на тому, що «коли говоримо про засоби масової комунікації як важливий компонент сучасної національної культури і потужний механізм впливу на соціум, то маємо, зокрема, на увазі, що ці засоби повинні культивувати, поширювати норму й естетику мововираження і на рівні слова, і на рівні висловлення». У цьому аспекті знаковою є мова реклами. Натомість через частотність помилок у ній (неправильна форма родового відмінка; порушен-

ня у ступенюванні прикметників; лексичні помилки, кальки з російської мови) множитья негативна реакція на рекламні повідомлення.

Як позитивну тенденцію в продукуванні реклами відзначено настанову на використання різноманітних перевірених часом й поколіннями мовців «готових» форм вербалізації певного змісту і певних фрагментів знань, соціального й побутового досвіду, апеляції до культурної пам'яті уже закріплених у мовній свідомості українців слів і висловлень. Такими «матрицями» для використання є, наприклад, загальновідомі цитати — фольклорні, літературні, з мови кіно тощо.

Дослідниця висловила припущення: «цілком можливо, що на заваді грамотності реклами, тиражованої на радіо й телебаченні, на бігбордах і в газетах є наше законодавство. Адже стаття 16 Закону України «Про рекламу» констатує: «Під час видачі дозволів на розміщення зовнішньої реклами втручання у форму та зміст зовнішньої реклами забороняється».

Ведучи мову про сильні і слабкі мовні норми, спів організатори круглого столу — співробітники відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України — велику увагу приділили питанню диференціації типових помилок в усній мові на радіо й телебаченні, надмір яких спричинює часом гострі метафоричні кваліфікації сучасних ЗМК як «мовний салат», «саботаж культури усної мови». **С.П. Бибик** навела перелік найпоширеніших мовних неточностей, характерних для засобів масової інформації (у мові ведучих каналів «1+1», ТРК «Україна», Інтер, 5 канал, ICTV, Радіо «Ера», Промінь, Радіо «Шарманка», ФМ «Галичина», «Голос свободи», СТБ та ін.). Відзначено, що ці помилки спричинені впливом двох тенденцій у вимові: орієнтацією на живу народну мову (вплив діалектів) та російськомовною практикою. Під час презентації учасники круглого столу та гості-журналісти мали змогу побачити підготовлені таблиці з типовими помилками, які в мові радіо- та телебачення спотворюють уявлення про нормативність у фонетичній, граматичній структурі української літературної мови. Головне побажання для журналістів та тих, хто готує цих фахівців, — посилення курсів сценічної мови, культури усної мови, роботи з орфоепічними словниками, вправлення у правильному наголошуванні.

«Криве дзеркало мови, яке пропагує, нав'язує користувачам її безкровний і здебільшого нелітературний варіант», так узагальнила свої спостереження **Г.М. Сютя** щодо писемної мови в субтитрах. Вона навела приклади численних помилок, «які майже дзеркально повторюють типи помилок, характерні для інших сфер побутування, але водночас ще й додатково закріплюють їх у мовній свідомості глядачів через візуальний образ».

Дискутантка підкреслила, що «у 2005 р. на хвилі активного упровадження закону про обов'язкове дублювання й субтитрування фільмів українською мовою було здійснено внутрішній моніторинг якості перекладів однієї з провідних українських студій. Прикро визнавати, але тогочасні мовні хиби практично не відрізняються від помилок, якими рясніє мова субтитрів сьогодні».

В обговоренні висловлених оцінок, застережень щодо якості українськомовної продукції сучасних ЗМК взяли участь доктор філологічних наук **М.І. Навальна** (Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди), кандидати філологічних наук **Л.Ю. Бурківська** (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу), **Н.Л. Дашенко** (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка), **С.Є. Ігнатєва** (Національний гірничий університет), а також кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник **О.Д. Кочерга**.

У виступі **М.І. Навальної** відзначено поширення функціонально-стилістичних виявів жаргонної лексики в заголовках інтернет-видання «Українська правда», однією з основних причин чого є «її виразне стилістичне маркування, що уможливує реалізацію різноманітних комунікативних інтенцій адресанта, перетворення раціональної публіцистичної інформації в експресивно насажену».

У заголовках публікацій на суспільно-політичні теми жаргонні одиниці контрастують із нейтральною лексикою, вони протиставляються книжним словам, надають писемному стилю усно-розмовної безпосередності, емоційності та експресивності. Надмірне вживання жаргонізмів негативно позначається на естетичному мовному оформленні матеріалів ЗМК».

Спираючись на матеріали проведеного зі студентами соціолінгвістичного дослідження, **Л.Ю. Бурківська** представила своєрідний портрет української регіональної преси — івано-франківської тижневої газети для міста і області «Західний кур'єр» та молодіжного журналу «Експрес Cool». Дискунтантка наголосила на важливості того, що «сьогодні мова і стиль газети й журналу для молоді — це не тільки проблема культури спілкування, інформування, це образ держави в інформаційному просторі».

Присутні з цікавістю вислухали виступ кандидата фізико-математичних наук **О.Д. Кочерги**, яка акцентувала увагу на правописних питаннях у терміносистемі фізики, на т. зв. за давнених помилках у вживанні природничих термінів.

Академік **М.Г. Жулинський** підкреслив, що ситуація з використанням української мови в регіональних засобах масової комунікації є критичною. Зокрема, єдина обласна українськомовна газета «Закарпатська правда» має наклад 24 тис. примірників, тоді як 2 угорськомовні газети — 50 тис. примірників. Не краща ситуація й з теле- та радіомовленням, оскільки регіон приймає інформацію від 4-х іноземних джерел мовлення. В Україні практично відсутнє державне регулювання цього питання, оскільки йде роздержавлення і комерціалізація інформаційних джерел. За таких умов незрозуміло навіть, до кого з опрацьованими рекомендаціями слід звертатися науковцям. Потрібно не лише говорити про низький рівень культури мови ЗМК та малу кількість українськомовних видань і передач, а й про мовний сепаратизм у державному масштабі. Останнім часом мовна політика держави була спря-

мована не на конструктивні зміни, а на її дестабілізацію. На часі новий мовний закон і продуманий механізм його впровадження.

Другий блок круглого столу мав назву «**Українська мова в засобах масової комунікації на тлі двомовності**». Основні матеріали блоку підготували співробітники відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України, очолюваного доктором філологічних наук **С.О. Соколовою**, яка поінформувала про те, що протягом вересня-жовтня 2013 р. співробітники відділу за активного сприяння адміністрації та викладачів вищих навчальних закладів України здійснили анкетування студентів-журналістів, яке охопило всі регіони країни (зібрано близько 1,5 тис. анкет)¹. Метою опитування було з'ясувати ставлення майбутніх журналістів до того, як функціонує державна мова в ЗМК. Паспортна частина анкети передбачала також власну характеристику мовної особистості інформанта.

Переважна кількість опитаних позиціонують себе як таких, що вільно володіють українською та російською мовами (від 41,5 % на заході до 90,0 % у Криму), проте це не корелює однозначно з тим, якою мовою (мовами) вони послуговуються в повсякденному спілкуванні й під час спілкування якою мовою (мовами) вони почуваються комфортно, зокрема серед тих, хто, за власною оцінкою, вільно володіє українською та російською мовами, лише 20–40 % реально пропорційно вживають їх у повсякденному спілкуванні та почуваються при цьому комфортно. Тож мовні преференції інформантів відображають загальні територіальні закономірності.

Основним критерієм вибору інформантами друкованого засобу інформації є його зміст. Порівняльний аналіз даних про реальне і бажане споживання медійної продукції лише українською, лише російською або обома мовами засвідчив, що для радіо й телебачення бажання споживати суто український продукт приблизно удвічі перевищує таку пропозицію, відповідно попит на сприйняття радіопередач двома мовами в центральному, західному, північному регіоні та м. Києві удвічі менший, ніж пропозиція, тоді як на сході, півдні і в Криму спостерігаємо паритетні відношення.

Стосовно друкованої продукції українською мовою дані реального споживання менші від бажаного в рази, тоді як попит на суто російськомовну продукцію або дорівнює пропозиції, або менший від неї, особливо вражають дані щодо Києва, північного та південного регіонів.

Отже, близько половини випадків споживання друкованої продукції обома мовами є вимушеними, за винятком східного регіону і Криму. Це дає підстави стверджувати, що для утримання і посилення позицій української мови як державної необхідна корекція функціонального навантаження мов у медійному просторі з урахуванням мовних регіональних преференцій (можливо, необхідне додаткове вивчення цих

¹ Детальніше про результати опитування див. у наступному номері журналу.

преференцій із залученням ширшого кола інформантів). Зважаючи на те, що дані про споживання російськомовної медійної продукції перевищують показники бажаного споживання, слід звернути увагу на тематичне урізноманітнення і підвищення професійного рівня продукції українською мовою.

Оцінка інформантами якості української мови в ЗМК засвідчила, що в багатьох є до неї претензії. Найсуворішими в оцінках виявилися представники північного та західного регіонів і кияни, найпоблажливішими — мешканці Криму. Зважаючи на те, що саме вони й найвище оцінили якість російськомовної преси, варто говорити не стільки про реальний стан справ, як про їх власне недостатнє володіння нормами обох літературних мов.

Щоб з'ясувати причини такого стану і знайти шляхи його виправлення, необхідне додаткове диференційоване дослідження з метою виявлення конкретних джерел тиражування некоректного мовлення, а також вироблення відповідної системи заходів впливу на ці джерела, що стане можливим у разі закріплення положень про якість мови ЗМК в законі про мови.

Результати опитування щодо друкованих видань, теле- та радіопередач, які використовують дві мови, проаналізувала науковий співробітник відділу соціолінгвістики, кандидат філологічних наук **О.Г. Руда**, яка повідомила, що 2012 р. Державна реєстраційна служба України зареєструвала 325 двомовних українсько-російських видань. Вона пояснила, що під двомовністю видання розуміють як паралельні різномовні версії того самого видання, так і газети, що містять на своїх шпальтах матеріали одночасно двома мовами.

Мотивацією власників ЗМІ, які повністю дублюють матеріали двома мовами, тобто мають два ідентичні різномовні видання, є задоволення мовних преференцій щодо споживання інформації різних груп громадян. У такий спосіб видання прагне до розширення читацької аудиторії, ґрунтуючись на переконанні, що мова є вагомим фактором вибору джерела інформації.

Натомість мотивації власників і видавців продукції, у якій використані одночасно дві мови, мають економічну природу, а саме — заощадження на перекладах українсько- чи російськомовних авторів. Вони стоять на тій позиції, що в українському двомовному суспільстві, в якому майже всі принаймні на рецептивному рівні володіють двома мовами, мова видання не грає такої ролі, як зміст.

Результати опитування показали, що третина опитаних майбутніх журналістів і редакторів у всіх містах України не зважають на проблему двомовності ЗМК.

Ставлення до дублювання джерел інформації двома мовами лояльніше, ніж до змішування української та російської мов у тому самому виданні, теле- та радіопередачі тощо. Ідея випуску різномовних версій того самого видання до вподоби респондентам зі Сходу, Півдня, Кри-

му та Центру України — тим, хто повсякденно послуговується російською мовою.

Використання одночасно двох мов у ЗМК не до душі більшій частині (46,5 %) тих, хто взагалі відповів на це питання. Лише в Криму і в східних містах воно знаходить підтримку (відповідно 32 % і 47,3 %), що пов'язано з переважанням тут російської мови в побуті. А оскільки серед білінгвів з різною компетенцією в двох мовах і домінантністю тієї чи тієї мови змішування в одному джерелі двох мов не отримало підтримки, то зроблено висновок, що такі продукти аж ніяк не призначені для двомовних громадян, а викликають лише роздратування і стають на заваді підвищенню компетенції в кожній з мов.

З метою всебічного аналізу мовної ситуації в ЗМК Інститут української мови НАНУ ініціював також публікацію анкет у трьох газетах («Літературна Україна», «Слово Просвіти», «Україна молода»). На адресу Інституту надійшло 55 листів, з яких 6 — колективні. З аналізом листів виступила старший науковий співробітник відділу соціолінгвістики, кандидат філологічних наук **О.М. Данилевська**, яка повідомила, що відгукнулися читачі з усіх куточків України, та найактивнішими були мешканці Києва та Київщини, а також мешканці Західної України.

Дописувачі доволі гостро оцінюють мовну ситуацію в ЗМК, вважаючи її віддзеркаленням української мовної реальності. У багатьох листах — сповідь людей, які живуть у постійному мовному протистоянні. Це «мовні трагедії по-українськи», адже платою за мовну стійкість часто стає самотність, несприйняття іншими.

Попри усвідомлення зв'язку розвитку мовної ситуації із браком політичної волі керівництва держави, слабкістю українського громадянського суспільства, дописувачі покладають відповідальність за якість мовлення на конкретних журналістів, ведучих програм. Це, власне, й пояснює, чому серед пропозицій з поліпшення якості мовлення в ЗМК першим є побажання:

1. Вдосконалити систему професійної підготовки журналістів, зокрема поглибити їхню мовну освіту (механізми реалізації пропонують різні — від збільшення кількості годин на вивчення української мови в школах та вишах та 15% надбавки до зарплати вчителям української за розроблення спецкурсів для студентів-журналістів, створення мережі мовних курсів, запровадження системи кваліфікаційних іспитів з мови тощо).

2. На думку авторів кількох листів, поліпшенню якості мови сприятимуть просвітницькі програми на ТБ та відповідні рубрики в друкованих ЗМК.

3. У кількох листах висловлено припущення, що якість мови в друкованих ЗМК стане кращою, якщо їх очолюватимуть керівники, які володіють українською мовою. У зв'язку з цим актуальною вважають вимогу запровадити іспит з української мови для претендентів на керівні посади.

4. Дописувачі пропонують також залучити академічні мовознавчі установи до контролю й оцінки якості мови в ЗМК, хоча б на рівні обов'язкового консультування.

Оцінюючи мовну ситуацію в ЗМК, дописувачі діляться міркуваннями про те, що корені її — у байдужості журналістів до слова, у девальвації професійних цінностей. Це особливо помітно на тлі трепетної уваги до якості написаного та сказаного, яку засвідчують листи, що надійшли на адресу Інституту.

Із конкретним аналізом інтерферентних явищ у мові ЗМК виступив провідний науковий співробітник відділу, доктор філологічних наук **В.М. Труб**, який, зокрема, зазначив, що аналіз текстової продукції наших друкованих ЗМІ, радіо- та телефіру змушує констатувати численні мовні помилки, переважна кількість яких зумовлена потужним інтерферентним впливом російської мови. Найпоширенішим наслідком цього впливу є українсько-російський суржик, який виявляє себе на різних мовних рівнях — фонетичному, лексичному, граматичному.

Зокрема доповідач згадав такі явища на граматичному рівні: 1) вживання іменників у неправильному граматичному роді під впливом граматичного роду їхніх російських відповідників; 2) утворення активних дієприкметників, відсутніх в українській мові; 3) неправильне вираження порівняльного ступеня прикметників через одночасне використання синтетичного та аналітичного способів його утворення; 4) повсякчасне вираження аналітичної форми найвищого ступеня прикметника за допомогою засобу його утворення в російській мові — слова *самый*; 5) неадекватне калькування стійких російських сполук; 6) пряме калькування суто російських жаргонних виразів. До лексико-семантичного рівня зараховано явище семантичної інтерференції, коли мовець помилково обирає такий український відповідник російської омонімічної лексики, який має зовсім не те значення, що його мовець має на увазі.

Окрім інтерференції, чужомовний вплив на мову ЗМК, як і на мову загалом, проявляється у надзвичайному поширенні адаптованих англіцизмів для переважного позначення нових реалій, які наповнили наше життя внаслідок глобалізації і здобули в українській мові статус інтернаціоналізмів.

Такими є основні типи відхилень у мові сучасних українських ЗМК. Вони мають бути враховані в навчальних програмах з української мови для вироблення адекватних стратегій боротьби за чистоту мови.

Провідний науковий співробітник відділу, доктор філологічних наук **Л.Т. Масенко** розглянула питання культури мови в українській пресі в аспекті співвідношення норми й узусу. Зокрема вона зазначила, що визначальною рисою побутування культури в демократичному суспільстві є її структурованість, змістове, жанрове, мовно-стильове розмаїття, що відповідає віковій, соціальній, мовній, ідеологічній стратифікації суспільства. Це стосується й засобів масової комунікації, зокрема преси, яка характеризується розмаїттям видань — інформаційних, аналітичних, розважальних, орієнтованих на різні групи читачів. При-

значенню газет відповідають їх мовностильові особливості. Якщо інформаційні й аналітичні видання дотримуються мовних стандартів, то розважальні значно вільніші в доборі мовних засобів. Це стосується й жанру політичної сатири. На прикладі газети «Post Поступ» висвітлено низку мовностильових рис видання відповідного спрямування. Настає нова на іронічне й сатиричне коментування політичних подій зумовлює широке використання в текстах лексики і фразеології живого розмовного мовлення — сленгу, жаргонізмів, регіоналізмів.

Н.П. Шумарова, доктор філологічних наук, професор (Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка) розповіла про місце мовних дисциплін у системі журналістської освіти, зазначивши передусім, що серед тих, хто працює в сучасній українській журналістиці, лише близько 40 % мають відповідну фахову освіту, решта прийшли в професію з іншою базовою освітою, тож, говорячи про невисокий рівень мовної культури сучасних ЗМК, не можна його однозначно пов'язувати з рівнем викладання мови на факультетах журналістики. Проблеми в засвоєнні майбутніми журналістами мовних норм збільшуються у зв'язку із постійним скороченням академічних годин на викладання предметів мовного циклу. Незважаючи на те, що студенти вивчають курс сучасної української мови загалом протягом 2,5 років, кількість аудиторних годин вкрай мала, напр., курс морфології має бути вкладений у 5 лекцій, а синтаксису — в 4. Самостійна ж робота студентів нерідко залишається лише на папері — у робочих планах і розробках. Викладачі навчального закладу, крім академічних форм роботи, впроваджують конференції, круглі столи із залученням представників ЗМК. Для проведення таких заходів готується аналітичний огляд мови ЗМК зі створенням типології помилок. Щоправда, не всі журналісти готові до самовдосконалення, оскільки не мають стимулів з боку роботодавців і держави.

У доповіді кандидата філологічних наук **Л.В. Ажнюк** (Українське бюро лінгвістичної експертизи) висвітлено проблему лінгвістичної експертизи текстів ЗМК, виходячи з досвіду роботи Українського бюро лінгвістичної експертизи, яке функціонує вже 7 років. Важливість цього питання для поліпшення мови ЗМК зумовлена тим, що вмикається так званий «принцип батога», який є одним із засобів прищеплення мовної толерантності. Діяльність ЗМК регулюється як загальними, так і спеціальними законами. І якщо відступ від правописних норм не загрожує юридичним переслідуванням, відхилення від нормативних приписів законів може мати юридичні наслідки. Такі проблеми вивчає юридична лінгвістика і лінгвістична експертиза. Доповідачка повідомила, що лінгвістична експертиза може здійснюватися за змістом повідомлення (оцінне судження / фактологічне твердження) та за його формою (образлива, принизлива, непристойна та ін.).

Доктор філологічних наук, професор **О.Д. Пономарів** (Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шев-

ченка), говорячи про мовну ситуацію в сучасній українській журналістиці, із прикрістю констатував, що за часи незалежності України стан з українською мовою в ЗМК в деяких аспектах навіть погіршився, оскільки раніше преса і радіо були зразком літературного мовлення, керівники медійних установ говорили українською мовою, запрошені давали нею інтерв'ю. В оперному театрі світову оперну класику виконували українською мовою в дуже гарних перекладах. Зараз ситуація змінилася на гірше. Зменшилася кількість місцевих (обласних і районних) газет, які виходять українською мовою. Вражає кількість мовних помилок у наявних текстах. Серед інших прикладів проф. О.Д. Пономарів навів навіть кумедні переклади назв кінофільмів, абсурдність яких можна зрозуміти, лише відновивши російський оригінал: *Сказ про те, як цар Петро арапа женив* (пор. укр. *сказ* — рос. *бешенство*). Багато помилок і в словниках, виданих останнім часом, і це теж негативно впливає на мову ЗМК.

У підсумковому обговоренні взяли участь **В.В. Німчук**, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Інститут української мови НАН України), **Л.І. Мацько**, доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України (Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова), **К.Г. Городенська**, доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України), **З.Г. Козирева**, кандидат філологічних наук (Інститут української мови НАН України).

У своєму виступі **В.В. Німчук** зупинився на ролі громадських організацій у зміцненні позицій української мови. Зокрема він зазначив, що практично не відчувається робота товариства «Просвіта». На цьому тлі, можливо, варто відновити роботу товариства «Українська мова» як громадського утворення, яке існує коштом членських внесків. Також **В.В. Німчук** звернув увагу на засилля в мовному просторі українських міст, зокрема Києва, іншомовних вивісок, реклами тощо. Саме громадські організації можуть взяти на себе просвітницьку роботу, випрацювання рекомендацій для державних органів щодо дотримання мовного законодавства та мовної культури в мовному просторі населених пунктів.

Л.І. Мацько запропонувала наголосити в ухвалі на необхідності державного захисту української мови та впровадження відповідної державної програми. Вона навела дані про недостатність аудиторних годин на викладання мовних курсів на спеціальних факультетах (на весь курс історії української літературної мови відведено по 4 години лекцій і практичних занять та 1 година на залік в 4-х групах, на стилістику відведено 8 годин та 90 годин самостійної роботи, до якої студенти здебільшого не готові). Також **Л.І. Мацько** звернула увагу на культуромовні помилки і фактичні неточності в деяких передачах з мовної проблематики внаслідок того, що до їх підготовки не залучено фахівців.

К.Г. Городенська зробила акцент на ще одній проблемі мовної культури, особливо актуальній для ЗМК, — новітні запозичення в неправильному освоєнні (із недотриманням «правила дев'ятки», помилковим

написанням складних слів, неправильним переданням літери h та ін.). Це є наслідком відсутності збалансованої державної мовної політики, яка б сприяла забезпеченню високого мовного рівня ЗМК.

О. Панасюк підтримав ідею про відновлення роботи громадських організацій, зокрема при київському Будинку вчених для підвищення рівня культури мови, проведення заходів для реального впровадження української мови в роботу органів державної влади, оскільки багато керівників установ, інших держслужбовців не користуються нею в професійній діяльності.

З.Г. Козирева звернулася з пропозицією під час організації наступних круглих столів намагатися уникати обговорення суто теоретичних проблем і максимально роз'яснювати термінологію. Щодо зниження культури мови ЗМК, то його частково можна пояснити комерціалізацією галузі.

У підсумковому слові **П.Ю. Гриценко** подякував присутнім за плідне обговорення проблеми і висловив пропозицію зробити його регулярним.

Учасники круглого столу прийняли **ухвалу**:

І. З метою здійснення ефективної мовної політики щодо функціонування державної мови в засобах масової комунікації звернутися до уряду (міністерств — освіти і науки, культури, соціальної політики) та відповідних комітетів Верховної Ради України (з питань культури і духовності, з питань науки і освіти, свободи слова та інформації) з пропозиціями щодо розроблення законодавчої бази для:

1. Тематично-інформаційного розширення сегменту українськомовних засобів масової комунікації.

2. Державного сприяння розвитку друкованих органів масової інформації — українськомовних газет, журналів для різних верств суспільства, особливо молоді, дітей та юнацтва.

3. Державного сприяння розвитку українськомовного радіо- і телефіру.

4. Створення пільгових умов для організації українськомовних комерційних засобів масової інформації.

5. Розвитку освітньо-культурних, розвивально-ігрових, музичних та спортивних українськомовних телепередач для дітей та молоді.

6. Розвитку інфраструктури українськомовної освіти за участі засобів масової комунікації.

7. Розроблення системи заходів щодо дотримання етичних та культуромовних принципів у засобах масової комунікації:

а) проводити конкурси журналістів щодо створення якісного українськомовного медійного продукту;

б) відновити практику літературно-мовного редагування у ЗМК;

в) внести до ліценційно-дозвільних документів на діяльність у ЗМК пункт щодо дотримання норм української літературної мови, культури спілкування та пункт про сертифікування кваліфікаційного рівня журналістів;

г) створення постійних та періодичних курсів української мови для підвищення кваліфікації журналістів.

П. З метою здійснення ефективної мовної політики в м. Києві звернутися до міськдержадміністрації м. Києва з пропозицією створити структурний підрозділ, який забезпечуватиме контроль за дотриманням мовного законодавства і мовної культури в оформленні міста (мова зовнішньої та друкованої реклами, вивісок, оголошень тощо).

Світлана СОКОЛОВА, Світлана БИБИК

Статтю отримано 02.03.2014.

Svitlana Sokolova, Svitlana Bybyk
Kyiv

UKRAINIAN LANGUAGE IN MODERN MASSCOMMUNICATION:
CULTURAL ISSUES OF LANGUAGE, STYLISTICS AND SOCIOLINGUISTICS

Мовна мозаїка

ЗУСТРІТИСЯ ІЗ ЗАВКАФЕДРИ

Мішані аббревіатури в українській мові вважають відмінюваними. Зразком для відмінювання таких аббревіатур слугує тип відмінкової парадигми їхнього опорного іменника, з яким поєднана перша скорочена основа. Це можуть бути парадигми іменників чоловічого, жіночого та середнього роду, а також множинних іменників, пор.: *драмтеатр* — *драмтеатру*, *драмтеатру* (-ові), *драмтеатром*, (у, на) *драмтеатрі*, (по) *драмтеатру* (-ові) і т. д.; *літстудія* — *літстудії*, *літстудію*, *літстудією*, (у, на, по) *літстудії* і т. д.

Проте не всі мішані аббревіатури відмінювані в українській мові. До таких належать аббревіатури з першим скороченим компонентом *зав-*, що розрізняються своїми розгорнутими словосполученнями. Одні з них поєднують *зав-*, що є скороченням іменника *завідувач*, та цілий іменник у формі родового відмінка, пор.: *завбази* (*завідувач бази*), так само: *заввідділу*, *завкадрів*, *завкафедри*, *завклубу*, *завлабораторії*, *завскладу*, *завферми*. Інші мішані аббревіатури також мають у своєму складі компонент *зав-*, але він співвідноситься із субстантивованим активним дієприкметником *завідуючий*, що поширився в українській мові під впливом російської. Про це свідчить залежний від нього іменник у формі орудного відмінка, пор.: *завбазою* (*завідуючий базою*), так само: *заввідділом*, *завкадрами*, *завкафедрою*, *завклубом*, *завлабораторією*, *завскладом*, *завфермою*. Саме тому радимо користуватися невідмінюваними мішаними аббревіатурами, де компонент *зав-* поєднано з формою родового відмінка іменника.

Отже, українською мовою правильно вживати так: *Домовитися із завбазою*; *Повідомити заввідділу*; *Зустрітися із завкафедри*; *Зайти до завкадрів*; *Передавати документи завлабораторії*; *Попросити в завскладу*.

Катерина Городенська